

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук
Кафедра політичних наук і права
БАКАЛАВРЬСКА РОБОТА
за фахом

на тему: «КРИЗА ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПОШУК НОВИХ
ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ»

Студента 4 курсу 1 групи галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 052 «Політологія»
Баранов В.Г.
Науковий керівник: доцент кафедри
політичних наук і права, кандидат
політичних наук, Проноза І. І.

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____
Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Одеса – 2026 року

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЇЇ КРИЗИ	5
1.1. Представницька демократія в контексті теоретичних моделей та ліберальної традиції.	5
1.2. Інституційна архітектура представницької демократії та її внутрішні суперечності.	9
1.3. Політичне відчуження як ключовий вимір сучасної кризи представницької демократії.	12
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТА НОВІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ	16
2.1. Практики партисипаторної та деліберативної демократії в сучасних політичних системах.	16
2.2. Цифрові платформи та електронна демократія як інструменти політичної участі.	20
2.3. Громадянська самоорганізація та альтернативні форми прямої політичної участі.	25
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

Вступ

Сучасна ліберальна модель представницької демократії, що сформована в умовах капіталістичних економічних відносин. Від цього можна просліджувати системні кризи зниження довіри до тих механізмів демократії які існують. Зниження явки виборців падіння довіри до парламентів та партій, від цього йде підвищення популізму. Економічна нерівність конвертується в нерівність політичного впливу звужуючи простір для справжньої політичної участі. Водночас розвиток цифрових технологій та поява горизонтально організованих рухів актуалізують пошук нових безпосередніх форм політичної участі.

Проблему кризи представництва та інноваційних форм участі досліджували такі зарубіжні діячі науки: П. Розанвалон, К. Крауч, Д. Гелд, Ю. Губермас, Б. Барбер, К. Пейтмен, Г. Рейнголд., та інші. Проте низка питань залишається не висвітленою, потребують систематизації конкретні механізми поєднання представницьких і прямо участницьких інститутів у єдину модель гібридної демократії, а також критичного аналізу зв'язку між економічною структурою капіталістичних відносин і політичним відчуженням.

Мета роботи. З'ясувати причини кризи у базі представницької демократії, простежити перехід від делегування влади до політичного відчуження в умовах сучасних політичних систем. Систематизувати та проаналізувати потенціал нових форм політичної участі. Зокрема партисипаторних, цифрових і самоврядних, як можливих відповідей на кризу, чи можливої трансформації представницької демократії у подібні форми прямої демократії.

Для досягнення мети поставленні такі завдання:

Узагальнити класичні та сучасні теоретичні підходи розуміння представницької демократії. З'ясувати зв'язок ліберальної традиції і сучасної економічної моделі;

Виявити та характеризувати внутрішні суперечності інституту представницької демократії. Вплив економічної нерівності на рівний доступ політичної участі всіх громадян певної держави;

Дослідити соціокультурні прояви кризи падіння довіри до класичних партій та ріст популізму. Також обґрунтувати тезу про відчуження громадян від реальної влади;

Класифікувати сучасні партисипаторні, деліберативні та цифрові форми політичної участі, а також відзначити їхні переваги та обмеження;

Розглянути сучасний світовий досвід низових горизонтально організованих рухів, муніципалістських ініціатив, та моделей виробничої демократії;

Оцінити можливості та перспективи, синдикалістських і лівих партисипаторних, ідей прямою участі як шляхів подолання кризи представницької моделі;

Об'єкт дослідження – представницька демократія як форма організації суспільства, та процеси її трансформації в умовах сучасних економічних систем.

Предмет дослідження – кризові прояви представницької демократії, зумовлені відчуженням громадян від влади, та нові форми політичної участі, виникаючі у відповідь на кризу представницької демократії.

Методологія дослідження. Методологічну базу становить комплекс загальнонаукових і спеціальних політологічних методів. Системний аналіз дозволяє розглядувати кризу представницької демократії як цілісне вище, зумовлене як і інституційними так і соціально-економічними чинниками. Порівняльний метод застосовувався для зіставлення різних моделей політичної участі в різних країнах. Типологізацію використано для визначення і систематизації нових форм участі. Окремі висновки спираються на елементи політичного та економічного аналізу, який дозволяє простежувати зв'язок між економічною нерівністю та політичним відчуженням. Емпіричну базу формують статистичні дані міжнародних організацій та результати соціологічних досліджень.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЇЇ КРИЗИ

1.1. Представницька демократія в контексті теоретичних моделей та ліберальної традиції.

Представницька демократія належить до політичних течій, чия очевидна поширеність у сучасному світі приховує глибоку суперечність. При першому огляді, її базова формула виглядає прозоро: громадяни через регулярні вибори делегують свої владні повноваження обраним особам, які вже від їхнього імені ухвалюють політичні рішення. Проте сама ця процедура делегування породжує фундаментальне питання, чи насправді народ при цьому зберігає статус носія суверенітету, та чи не поступається ним на користь окремої групи професійних політиків? Для відповіді на це питання, необхідно звернутися до теоретичних витоків представницької моделі та простежити, як була сформована та ліберальна традиція що стала домінуючою в сучасних суспільствах багатьох розвинутих суспільств.

Як показує К.Б. Макферсон у своєму аналізі еволюції ліберальної демократії, вже в Джона Локка представницькі інститути постають насамперед механізмом захисту природних прав і передусім прав на власність, заради яких люди погоджуються вийти зі свого «природного стану» й утворити громадянське суспільство[30]. Законодавча влада, згідно з цією логікою повинна належати обраним представникам, однак повноваження цих осіб мають бути обмеженим, а сам народ має зберігати право на опір у разі прояви тиранії з боку правлячих груп. У такий спосіб закладалася ідея обмеженого правління, в якому представництво виступає скоріше інструментом контролю над владою, аніж способом реалізації народного суверенітету.

Джон Стюарт Міль, розвиваючи ліберальну теорію робив акцент на «компетентнісному» вимірі представництва. Девід Гелд, детально аналізуючи спадщину Мілля в контексті розвитку демократичних моделей, відзначає, що для Мілля в контексті розвитку демократичних моделей, була технічно неможлива в

масштабах національних держав. Тому раціональною альтернативою поставало виборне правління освічених і відповідальних осіб. [25]

Водночас Мілль, наголошував на небезпеці «тиранії більшості» й намагався поєднувати принцип представництва з гарантіями прав меншості через пропорційне голосування. В цьому пункті, як покаже далі теоретична рефлексія, ліберальна модель уперше чітко визнала що представництво має не тільки відображати волю більшості, а й фільтрувати її підпорядковуючи вимогам раціональності та стабільності. [31].

Однак найвпливовіше переосмислення представницької демократії, що визначило її сучасну конфігурацію запропонував Йозеф Шумпетер, у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія». [41] Він відкинув класичне розуміння демократії, як волі народу, назвавши його ілюзорним баченням. Натомість сформулювавши процедурне визначення – демократія є не більше ніж інституційною системою, в якій індивіди здобувають владу ухвалюючи політичні рішення через конкурентну боротьбу за голоси виборців. [41 ст.269] У цій моделі громадяни перетворюються з активних учасників політичного процесу на пасивних споживачів. Саме його відхід ліг в основу того що пізніше назвуть «елітистською моделлю демократії», коли політика стає професійною сферою, а маси глядачами чия роль зводиться до періодичного санкціонування правління однієї з груп еліт.

Саме цей елітистський поворот має далекосяжні наслідки. Органічно вписуючись у ліберальну парадигму, закорінену в капіталістичних відносинах. Макферсон простежуючи зв'язок між капіталістичною ринковою економікою та обмеженням прямої участі має доходити висновку, що ліберальна демократія від початку формувалася як система що сумісна зі збереженням економічної нерівності.

В такій системі формальна політична рівність, коли один громадянин має вагу одного голосу, цілком співіснує з глибокою нерівністю політичного

впливу. Як показує Тома Пікетті, тенденція до самовідтворення через концентрацію капіталу.[38]

Шелдон Волін у праці «Інкорпорована демократія» ще гостріше формулює цю тезу. Ринок і капітал, створюють власні механізми влади, які діють паралельно з формальними демократичними процедурами а також часто підпорядковують їх собі. [43]

Плюралістична модель, яка сформувалася пізніше у відповідь на елітистський скепсис спробувала пом'якшити ці суперечності. Її прихильники, зокрема, Роберт Даль, виходили з того що в сучасному складному суспільстві влада децентралізована між багатьма конкуруючими групами інтересів, і саме ця конкуренція на думку дослідників, забезпечує демократичний характер системи. [25 ст.170]

За Далем, реальна демократія, це «поліархія». Тобто режим, у якому існує множинність центрів влади, а громадяни мають змогу брати участь у виборах, і вільно висловлювати власну думку. Проте, плюралістична теорія, як зауважує Девід Гелд, у своєму критичному огляді демократії, виявилася вразливою до критики з боку тих хто вказував на те що різні групи інтересів мають принципово нерівний доступ до ресурсів, і від цього йде можливість нерівного впливу на ухвалення тих чи інших рішень.[25 ст.176]

Бернар Манен у фундаментальному дослідженні «Принципи представницького правління» поглиблює цей аналіз демонструючи, представницька демократія від самого початку була не просто «технічним змінником» прямої демократії, в умовах великих держав. А окремим типом політичного режиму з власною логікою. На відміну від прямої демократії, де народ присутній в керівництві безпосередньо. Представницька система заснована на принципі розрізнення між тими, хто ухвалює рішення і тими, хто їх легітимує. Ця розбіжність, за Маненом, є не випадковим відхиленням, а конструктивною рисою суті представництва, яка робить його відкритим для олігархічних деформацій. [31] Саме цю внутрішню напругу між демократичними

ідеалами та олігархічними інтересами, як показав Манен, був предметом дискусій вже в епоху заснування представницьких систем. Однак у сучасних умовах вона неминуче набула особливої гостроти.

Так виходить, що ліберальна традиція, попри внутрішнє різноманіття підходів, сформувала такий тип представницької демократії, що базується на кількох ключових принципах. Делегуванні влади через вибори, професіоналізації політики, обмеженні прямої участі громадян та тісному зв'язку з сучасною економічною структурою. Як показують представлені дослідження, у цій моделі громадянин виступає не постійним учасником політичного процесу, а лише виборцем, чия роль обмежується легітимацією влади окремих еліт. Саме ця функціональна редукція й поступово створює передумови для відчуження. Що в сучасних умовах дедалі частіше визначають як одну з головних загроз для демократії в цілому.

Таким чином, аналіз теоретичних моделей представницької демократії демонструє, що в ліберальній версії від самого початку було закладено напругу між ідеєю народного суверенітету та практикою елітиського правління. Як ми побачили у Макферсона, його аналізі класичної теорії Локка й Мілля що наголошували на обмеженні влади та компетентності представників. Однак уже в Шумперта, демократія остаточно перетворюється на ринок, де політики та підприємці змагаються за голоси виборців. Ця ринкова логіка органічно поєднана з капіталістичною економікою, призводить до того що формальна політична рівність співіснує з фактичною нерівністю впливу. У той час громадянин із носія суверенітету, як демонструють Менен і Волін, перетворюється на пасивного «легітиматора» рішень ухвалених, професійною політичною елітою. Саме ці внутрішні суперечності і формують подальшу теоретичне підґрунтя для аналізу кризових явищ охоплюючи сучасні представницькі моделі в багатьох суспільствах.

1.2. Інституційна архітектура представницької демократії та її внутрішні суперечності.

Формальні інститути представницької демократії, вибори, політичні партії, традиційно розглядаються як канали зв'язку між громадянином та влади. Через них згідно з класичною теорією народний суверенітет набуває організаційного втілення. Проте в умовах пізнього капіталізму, ці інститути частіше функціонують, не як механізми представництва суспільних інтересів, а як фільтри призначені відбирати незручні для економічних еліт вимоги.

Вибори вважаються «наріжним комнем» представницької демократії, оскільки саме вони легітимують владу та забезпечують ротацію еліт. Однак вже в елітистській моделі Шумперта вибори постають, не як інструмент реалізації волі народу, а як механізм відбору й легітимації правлячих груп. [41]

За такого підходу громадяни не визначають політичний курс, а лише обирають між конкуруючими командами чиї програми часто є слабо відмінними одна від одної.

Підсилення ця логіка набуває під впливом капіталу на виборчий процес. Як показує Тома Пікетті, економічна нерівність має стійку тенденцію для самовідтворення. Зокрема через політичні механізми; Великий капітал отримує непропорційний вплив на формування подяку денного, фінансуючи компанії, та медійно супроводжуючи вибори.[38] Виникає ситуація, за якої формальна рівність голосів співіснує з колосальною нерівністю можливостей бути почутим. Як наслідок, вибори перетворюється на ритуал, який призначен легітимізувати влади тих самих економічних еліт. [43]

Політичні партії, історично виникали як організаційні форми представництва інтересів певних соціальних груп – робітників, селянства та підприємців. Масова партія за класичною моделлю, спиралася на широке членство та мала чітку ідеологічну платформу та виконувала функцію політичної соціалізації. Але впродовж другої половини двадцятого століття відбулася

глибока трансформація партійних форм. Яку іноді визначають як перехід до «картельних партій» [17]

Така тенденція має і український вимір. А. Романюк, аналізуючи кризу політичних партій в Україні вказує на їх слабку інституціоналізацію, персоналіський характер, а також їх залежність від фінансово-промислових еліт. Що унеможливлює повноцінне виконання функції представництва. [13] Партії перетворюються на технологічні проекти, що обслуговують інтереси окремих олігархічних кланів, але не виборців. Це безпосередньо корелює з висновками Пікетті про конвертацію економічної влади в політичний вплив. [38]

Парламент – вищий представницький орган у демократичній системі покликаний бути майданчиком зіткнення й узгодження різних суспільних інтересів. Однак в реальності доступ до парламентського процесу є вкрай нерівномірним. Волін, аналізуючи американську модель показує, як саме корпоративний лобізм створює систему за якої великий та транснаціональний бізнес має привілейований доступ до законотворчості, тоді як інтереси найманих працівників, чи інших локальних спільнот залишаються на периферії. [43] І хоча дослідження Воліна зосереджене на Сполучених Штатах, подібні тенденції, прослідковуються в більшості сучасних ліберальних демократій, тим паче там де набула розвитку культура корпоративного лобіювання.

Показовим прикладом може бути феномен «обертових дверей», коли посадовці після завершення каденції, переходять на роботу в корпорації, лобістську діяльність яких вони раніше регулювали. Як це було з Діком Чейні, що обіймав посаду міністра оборони США (1989-1993), а після завершення каденції став директором корпорації «Halliburton», однієї з найвідоміших у світі компаній що надає послуги нафтового сервісу та військової логістики. Згодом, уже як віцепрезидент (2001-2009), він активно лобіював інтереси цієї корпорації, зокрема щодо укладення багатомільярдних контрактів на відбудову Іраку після вторгнення 2003 року. «Halliburton» отримала контракти на суму понад \$39 млрд, значна частина яких була укладена без відкритих тендерів. Це стирає межу між

публічним інтересом і приватним прибутком, перетворюючи державні служби на етап кар'єри який передує високооплачуваній посаді в корпоративному секторі. Як зазначає Крауч, саме ці механізми й забезпечують функціонування «пост демократії», парламенти дедалі частіше функціонують не як повноцінні інститути народного представництва, а як адміністративні вузли, що легітимують рішення фактично ухвалені у взаємодії виконавчої влади корпоративного лобі. [17, ст. 3]

Усі окреслені вище суперечності йдуть від одних корінь, системна економічна нерівність яка вбудована в саму логіку капіталістичного накопичення. Пікетті у своєму масштабному дослідженні «Капітал та ідеологія» доводячи що концентрація капіталу досягла в розвинених країнах рівня, який можна порівняти з кінцем XIX століття і ця тенденція безпосередньо загрожує демократичним інститутам [38]

Економічні еліти отримують не лише матеріальні переваги, а ще й здатність формувати політичний порядок денний, фінансувати виборчі кампанії контролювати медіа та лобіювати їм закони.

Цей процес має подвійний ефект, з одного боку він звужує простір для реального представництва інтересів більшості, з іншого, він формує в масовій свідомості відчуття безсилля та відчуження від політики. Громадяни дедалі частіше сприйняють вибори як ритуал який не здатен змінити їхнє життя, а політичні інститути як чужі і ворожі структури. Саме так відчуження за Рознваллоном породжує специфічну форму «контр демократії» що виражається через негативні форми контролю: протести, блокування, популістське голосування. [40]

Отже, аналіз інституційної архітектури представницької демократії демонструє нам системні суперечності, що підривають її функціональність. По-перше, виборча система за формальної рівності голосів відтворює фактичну нерівність політичного впливу зумовлену концентрацією капіталу який перетворює вибори на ритуал легітимації влади окремих економічних еліт. По-

друге, політичні партії, як показує Крауч, трансформувалися з виразників суспільних інтересів у закриті корпорації, тісно пов'язані з державою та великим бізнесом. По-третє, парламенти піддаються системному впливу корпоративного лобіювання, що викривлює процес законотворчості на користь економічних еліт. Ці дисфункції не є випадковим відхиленням від демократичної норми а лише відображають фундаментальну суперечність між принципом рівного політичного громадянства та економічною нерівністю, що лежить в основі капіталістичної системи. Як наслідок відбувається формування стійкого відчуження громадян від політичних інститутів, яке й визначатиме предмет наступного підрозділу, соціокультурних виявів кризи представництва.

1.3. Політичне відчуження як ключовий вимір сучасної кризи представницької демократії.

Якщо раніше ми розглянули інституційні механізми, через які представницька демократія втрачає зв'язок із суспільством, то зараз необхідно звернутися до того як втрата цього зв'язку відчувається самими громадянами. Криза представництва має не тільки процедурний характер, а також глибокий соціокультурний вимір. Це проявляється в масовому падінні довіри до політичних інститутів, стрімкому зростанні популістських рухів та розмиванню самого поняття політичної істини. Ці симптоми не ізольовані, встановлюючи різні грані єдиного процесу відчуження громадянина від влади, яку він формально мав би контролювати.

Ці три симптоми не є ізольованими – вони становлять різні грані єдиного процесу відчуження громадянина від влади, яку він формально мав би контролювати.

Як нами було виявлено раніше, відбувається падіння довіри до політичних інститутів які повинні забезпечувати безперебійне функціонування демократичного механізму навіть тоді, коли громадяни не згодні з конкретними рішеннями влади. Однак упродовж останніх десятиліть, як показує Ямсін Мунк у дослідженні «Народ проти демократії», у більшості сталих демократій

фіксується стійке падіння цієї довіри.[34]. За даними досліджень на які посиляється Мунк, у США частка громадян, які довіряють уряду впала з понад 70% у 1960-х роках, до менш ніж 20% на початку 2010-х. Подібні тенденції, хоча й менш виражені, спостерігаються у більшості країн Західної Європи. [34, ст. 25].

П'єр Розанвалон у праці «Контр демократія» пропонує глибший концептуальний аналіз цього феномену. Він показує, недовіра перетворюється в постійний фон політичного життя і громадяни не просто сумніваються в чесності окремих політиків, вони дедалі частіше ставлять під питання легітимність самої системи представництва. [40] Формується специфічна «негативна демократія», за якої участь зводиться не до творення спільного блага, а до контролю блокування та покарання влади. Таке явище є прямим наслідком того відчуження про яке йшло вище. Якщо громадянин не впізнає себе в ухвалених рішеннях, його єдиним способом впливу стає негативна реакція – вотум недовіри, протест та в кінці відмова від участі у виборах

В контексті українських реалій ця тенденція набула особливої гостроти. Т. П. Прядко, аналізуючи кризу демократії в сучасному політичному дискурсі, відзначає, що хронічна криза довіри до владних інститутів в Україні відображає не тільки хронічне розчарування в конкретних політичних силах, а також й глибшу структурну проблему, громадяни не бачать реальних каналів впливу на ухвалення рішень. [12] Партії сприймаються як бізнес-проекти, парламент перетворюється на місце купівлі і продажі послуг, а самі вибори як було вказано раніше на ритуальну процедуру що несправжня змінити суть справ.

У той час популізм становиться імітацією відповіді на відчуження. Зростання популізму є прямим наслідком кризи довіри представницьких інститутів. Популістські лідери й рухи завжди апелюють безпосередньо до «народу», протиставляючи його «корумпованій еліті.». У цьому сенсі популізм є симптомом тої дисфункції представницької системи і виникає він там, де громадяни відчують, коли їхній голос більше не чути в коридорах влади. Кас Мудде та Крістобаль Ровіра Калтвассер у збірнику «Популізм у Європі та

Америках» переконливо демонструють, що піднесення популістських рухів у різних регіонах світу має одне коріння, кризу легітимності традиційних партійних систем і відчуття «Вкраденої демократії» серед значної частини виборців. [35]

Однак у той час популізм не пропонує реальне подолання відчуження – радше він використовує його енергію для зміцнення нової форми персоналістської влади. Популістський лідер виступає прямим голосом народу, але ця прямота є позірною. Вона змінює складну процедуру демократичного узгодження інтересів на спрощену схему «я – це народ». Як застерігають Стівен Левіцкі та Деніел Зіблатт у паці «Як помирають демократії» саме через такі механізми популістські лідери, прийшовши до влади демократичним шляхом, часто починають демонтувати демократичні інститути зсередини, обмежуючи незалежність судів, тиснучи на медіа і звужуючи простір маневру опозиції. [29, ст. 23] Таким чином популізм не має в своїй суті лікувати хворобу представництва, а лише поглиблювати її. Змінюючи одну форму відчуження іншою, більш персоналізованою та менш підзвітною.

Третім соціокультурним симптомом кризи є феномен «постправди». Це ситуації, за якої емоційно забарвленні твердження мають більший вплив на громадську думку, ніж об'єктивні факти. Цей феномен не є новиною у політиці, однак в умовах цифрових комунікації та фрагментації медійного простору, він набув оновлених масштабів. Юрген Гамбермас у своєму аналізі структурної трансформації публічної сфери показав, що раціональна публічна дискусія є необхідною умовою функціонування демократії, оскільки саме через неї формується суспільна думка, здатна контролювати владу. Адже коли ця сфера вдається до руйнування, через комерціалізацію медіа, фрагментацію інформаційного простору та поширення дезінформації, демократія втрачає один зі своїх ключові механізмів на надання влади.

«Пост правда» тісно пов'язана з відчуженням: коли громадяни втрачають довіру до офіційних інститутів, включно з якісною журналістикою та науковою

експертизою, саме ці елементи соціального впливу стають уразливими до маніпулятивних нормативів які часто апелюють до почуттів образи, несправедливості та бажання «повернути контроль», що робить їх особливо ефективними в умовах економічної нерівності та політичного безсилля. [34] У такий спосіб «пост правда» стає не тільки комунікативною проблемою, це є показником структурної кризи. Якщо демократія передбачає існування спільного простору для обговорення й узгодження інтересів, то «пост правда» руйнує цей простір, замінюючи його множиною паралельних реальностей, кожна з яких обслуговує інтереси окремих політичних чи економічних груп.

Ти симптоми розглянуті нами: падіння довіри, популізм і «пост правда», вказують на спільну причину. Представницька модель у її ліберальному варіанті більше не забезпечує того рівня участі, якого потребують сучасні громадяни. Йдеться не про технічне вдосконалення виборчих процедур, чи підвищення прозорості парламентів. Проблема як ми вже проаналізували, має глибший характер, де сама логіка делегування влади професійним політикам лежить в основі представницької системи, вступає в суперечність із дедалі більшим запитом на безпосередню участь.

Цей запит сформувався як відповідь на зростання освітнього рівня та суб'єктності громадян, які більше не згодні бути пасивними спостерігачами політичного процесу. [25] З іншого боку він живиться розчаруванням у здатності традиційних партій і парламентів та реагувати на реальні виклики, від кліматичної кризи до зростання нерівності. Якщо в XIX столітті ліберальна демократія могла легітимувати себе через розширення виборчих прав, а в XX, через побудову держави загального добробуту, то на початку XXI століття її легітимаційний ресурс як показують проаналізовані дослідження, вичерпуються. Громадяни вимагають не просто права на голос, а права голосу, який реально буде впливати на саму систему прийняття рішень які стосуються їхнього життя.

Отже, соціокультурний вимір кризи представницької демократії засвідчує що йдеться не про тимчасові труднощі, а про системне вичерпання тієї

моделі відносин між громадянином і владою, яка склалася в рамках ліберальної капіталістичної держави. Відчуження, що спершу проявлялося як інституційна дисфункція, нині стало масовим соціальним досвідом. Який породжує або апатію та відмову від участі, або як відповзіть, або в якості пошуку нових, більш безпосередніх форм політичного самовизначення. Саме цей пошук становить предмет другого розділу нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТА НОВІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

2.1. Практики партисипаторної та деліберативної демократії в сучасних політичних системах.

Перший розділ показав, що традиційна ліберально-представницька модель дедалі глибше занурюється в кризу, головним виміром якої є відчуження громадян від реального ухвалення рішень. Закономірно те що і в теорії і на практиці виникають спроби знайти альтернативи, такі що повернули б людині

статус активного суб'єкта політики, а не пасивного оглядача. Серед цих спроб ми розглянемо дві моделі, партисипаторна (учасницька) демократія та деліберативна (дорадча) демократія. Обидві намагаються «полагодити» представництво не відмовляючись від нього повністю, а доповнюючи його механізми, які безпосередньо залучають громадян. У цьому підрозділі ми розглянемо теоретичні основи цих моделей, форми їхнього практичного втілення, а також обмеження, які не дозволяють їм стати повноцінною відповіддю на систему кризи.

Партисипаторна демократія як теоретичний напрям сформувалася значною мірою у відповідь на елітистську модель Шумперта та пізніші варіації. Якщо для Шумперта участь пересічних громадян у складних політичних рішеннях була небажаною, то прихильники партисипаторного підходу наполягають на протилежному. Керол Пейтмен у праці «Участь і демократична теорія» виступила проти зведення демократії до виборчої процедури. Вона обґрунтовує думку, що участь має не тільки інструментальну цінність, а також і самоцінність, адже саме через участь людина формується як політичний суб'єкт. [37, ст. 42].

Цю лінію також розвиває Бенджамін Барбер, протиставляючи «слабкій» представницькій демократії модель «сильної», у «сильній демократії» де люди не тільки обирають тих, хто ухвалюватиме рішення замість них, а також самі долучаються до обговорення й формування спільних справ, насамперед локальному рівні. [16]

Ці ідеї не лишалися суто академічними вправами. Протягом останніх десятиліть у різних куточках світу випробовували конкретні механізми, покликані втілити партисипаторні принципи в реальне політичне життя. Чи не найвідомішим із них стало партисипаторне бюджетування. Воно вперше з'явилося в бразильському Порту-Алегрі наприкінці 1980-х років і з того часу поширилося світом, від Латинської Америки до Європи й Азії. Суть механізму проста, хоча її реалізація вимагає серйозної організаційної роботи, частину

місцевого бюджету розподіляють не тільки чиновники й депутати, а безпосередньо жителі, через публічні збори, обговорення та голосування.

Досвід Порту-Алегрі, досліджений Арчоном Фангом та Еріком Оліном Райтом, виявився показовим у кількох сенсах. По-перше, за умов продуманого інституційного дизайну партисипаторне бюджетування реально підвищило ефективність витрачання коштів. По друге, це змінило саму якість демократії, залучаючи до участі групи, які раніше були витіснені на збіччя політики, знизив рівень корупції, та формував в людей відчуття реальної причетності до рішень. [22, ст. 25]

В Україні практика партисипаторного бюджетування, що відома як «бюджет участі» або «громадський бюджет», яка стартувала у 2015-му році й навіть сьогодні охоплює десятки міст. Дослідники фіксують як позитивні – зростання інтересу до місцевої політики, появу конкретних інфраструктурних проєктів, так і обмеження. Частка бюджету, що виноситься на громадський розподіл, зазвичай мізерна, а сам процес нерідко супроводжується адміністративним контролем, який нівелював демократичний потенціал демократичний потенціал ідеї. [11] Вийшов парадокс, інструмент покликаний розширювати участь, на практиці знову перетворювався на ритуал який легітимізував наперед визначенні рішення.

Паралельно з партисипаторною моделлю розвилася теорія деліберативної демократії. Її фокус зміщений із самого факту участі на якість обговорення, що передусь рішенню. Для таких теоретиків, як Юрген Габермас і Джон Дрейзек, демократія легітимна не тоді коли вона просто рахує голоси, а у той час коли вона створює умови для вільних, раціональної та інклюзивної дискусії. Аргументи тут мають оцінюватися за переконливістю, а не статусом того, хто їх висловлює. [24 ст. 36; 20 ст. 2]

На практиці деліберативний підхід втілюється через громадянські асамблеї, дорадчі опитування, консенсус-конференції. Учасників для таких форматів відбирають випадково щоб забезпечити репрезентативність. Їм

надають збалансовану інформацію, запрошують експертів, створюють простір для спокійного та аргументованого діалогу. Це принципово відрізняється від звичних публічних слухань де мікрофон захоплюють найголосніші активісти, або представники лобістських структур.

Особливо показовим є приклад громадянських асамблей в Ірландії, які відіграли вирішальну роль у підготовці референдумів щодо одностатевих шлюбів (2015) та абортів (2018). Випадково відібрані громадяни впродовж кількох місяців заслухували експертів, обговорювали аргументи «за» і «проти» й формулювали рекомендації, які згодом виносилися на загальнонаціональне голосування. Як показує Гелен Ландемор, саме деліберативний формат дозволив перевести ці емоційно-заряджені питання з площини суспільного конфлікту і популістського маніпулювання в площину раціонального обговорення [28, ст. 154]

Однак, попри всі ці малі успіхи, і партисипаторна, і деліберативна моделі стикаються з серйозними обмеженнями. Було б наївно вважати, що вони здатні самотужки подолати кризу представництва. Перша проблема це масштаб. Партисипаторне бюджетування чи громадянську асамблею легко запустити на рівні міста чи району, де кількість учасників обмежена. Але спроба перенести ці механізм на національний рівень одразу наштовхується на логістичні труднощі, а також на опір централізованих бюрократичних структур, які в своїй більшості зовсім не зацікавлені з розділенням влади.

Друга проблема з якою такі системи можуть зіткнутися це інклюзивність.. Дослідження фіксують, що у партисипаторних процедурах, попри їх формальну відкритість домінують освічені, забезпечені соціально активні громадяни. [36, ст. 193] А ті, хто найгостріше відчуває на собі наслідки економічної нерівності та політичного відчуження, малозабезпечені мешканці периферії, мігранти що часто залишаються поза процесом. У підсумку механізм, за задумом покликаний розширювати демократію, на практиці може відтворювати наявні соціальні розриви.

І нарешті, найсуттєвіше обмеження. Ні партисипаторні, на деліберативні практики не ставлять під питання саму капіталістичну структуру економічних відносин. Адже саме вона як ми до цього з'ясували в першому розділі, виступає глибинною причиною політичного відчуження. Бюджет участі дозволяє громадянам вирішувати, як витратити невелику частку місцевих коштів але не дає їм жодного контролю над тим, як формується основний бюджет, які податки сплачують корпорації і як загалом розподіляється національне багатство. Громадянська асамблея може виробити прогресивні рекомендації, однак вона не має важелів, щоб змінити структуру власності чи прибрати непропорційний вплив фінансового капіталу на політику.

Гелен Ландемор обґрунтовує необхідність відкритіших та інклюзивніших форм демократії [28]. Разом з тим можна поставити питання про межі таких реформ: навіть за умови розширення участі громадян вони не обов'язково змінюють глибинні структури розподілу влади та економічних ресурсів.

Саме ця дихотомія між бажанням розширити участь і небажанням зачіпати економічні основи системи – підштовхує до пошуку більш глибоких альтернатив. Таких які можуть передбачати не прості косметичні доповнення представницької моделі елементами прямої участі, а якісну трансформацію самих засад політико-економічного порядку.

2.2. Цифрові платформи та електронна демократія як інструменти політичної участі.

Якщо партисипаторні й деліберативні практики, розглянуті вище, намагаються відновити живий зв'язок між громадянином і владою через публічні збори, асамблеї та бюджети участі, то цифрові технології можуть зробити те саме, але швидше, дешевше та масштабніше. Сама ідея електронної демократії спирається на просту логіку, якщо смартфон дозволяє замовити таксі, сплатити

рахунок або подивитися фільм у кілька дій, то чому б через нього не брати участь у політичних рішеннях? Однак, як це часто буває з технологіями, за уявною простотою приховані складнощі які можуть призвести до негативних наслідків. У цьому підрозділі ми розглянемо основні моделі цифрової демократії, конкретні кейси їхнього впровадження, а також ті ризики які змушують сумніватися, чи справді технології ведуть до розширення участі, а не до нових форм контролю та обмеження.

Термін «електрона демократія» охоплює досить широкий спектр інструментів, від електронних петицій і онлайн-консультацій до платформ колективного ухвалення рішень і крудсорсингового законотворення. Спільною для всіх цих форматів є ставка на зниження бар'єрів входу в політику. Якщо традиційна участь вимагає фізичної присутності, часу, а також часто й певного соціального капіталу, то цифрова платформа теоретично відкрита будь-кому, хто має доступ до інтернету. Саме ця обіцянка, демократія без посередників так казати «в один клік» і становить головну привабливість ідеї для її прихильників. [15]

Дослідники виділяють кілька рівнів електронної демократії. Найпростіший, інформаційний, коли держава лише оприлюднює дані онлайн. Другий, консультативний, коли громадяни можуть висловлювати думку через опитування, петиції, коментарі до проектів рішень. Третій, найамбітніший, це рівень «спів ухвалення», де цифрові платформи безпосередньо інтегровані в процес вироблення політики. Саме цей третій рівень найчастіше фігурує в риториці про «цифрову пряму демократію», хоча на практиці він реалізований вкрай обмежно.

Найвідомішим європейським прикладом цифрової платформи спів ухвалення є Decide Madrid запущена муніципалитетом іспанської столиці 2015-го року на хвилі руху «Indignados». Платформа дозволяє мешканцям пропонувати власні ініціативи. Обговорювати їх та голосувати за ті що набирають достатню підтримку. Коли пропозиція збирає певний відсоток голосів

(близько 1% виборців), міська влада зобов'язана її розглядати. За перші роки роботи через Decide Madrid було реалізовано сотні проектів: від озелення дворів до реорганізації транспортних потоків. Важливо також розуміти, що платформа не замінює представницького органу, а функціонує паралельно з ними, радше як канал тиску на механізм влади.

Другий кейс, це спроба краудсорсингу конституції в Ісландії (2010-2013). Після фінансової кризи яка руйнувала довіру до політичних еліт, ісландська влада ініціювала безпрецедентний експеримент. Проект нової конструкції розроблявся за активної участі громадян через соціальні мережі, онлайн-трансляції засідань і відкрите внесення пропозицій. Попри те, що процес зрештою був заблокований парламентом, сам прецедент продемонстрував, що цифрові інструменти так чи інакше здатні вивести конституційний процес за межі закритих експертних кімнат. Як було визначено в праці Гелена Ладемора, ісландський досвід продемонстрував і потенціал і межі такої форми демократії. Технології створили безпрецедентний рівень відкритості, але не змогли подолати опір інституційної системи що не була зацікавлена в реальному перерозподілі влади на користь іншим верствам політичного процесу. [28]

В Україні цифрові інструменти політичної участі розвиваються особливо динамічно. Значною мірою завдяки загальному курсу на діджиталізацію. Електронні петиції, запровадженні ще в 2015-му році стали, напевно наймасовішим каналом прямої взаємодії громадян із владою. Механізм доволі простий, петиція, що набирає 25 тисяч підписів, підлягає обов'язковому розгляду. За перші роки роботи через цей інструмент було порушено сотні тем, від зовнішньополітичних, до локальних. Водночас практика показала й слабкі місця запровадженої системи. Владо часто реагує формальними відписками, а реальний вплив петицій на ухвалення рішень лишається невисоким, саме нововведення перетворюється на «клапан для випускання пару», що по більший частині лише імітує діяльність, ніж насправді забезпечує безбарвне функціонування каналу вертикального зв'язку між громадянами та владою. [8]

Окремо варто розглянути портал «Дія», що починався як сервіс електронних послуг, але поступово розширює функціонал у бік електронної демократії, зокрема через штучні опитування і голосування по незначним темам. Потенціал платформи величезний, жодна інша країна не зробила такого масштабного кроку у електрифікації та оптимізації саме бюрократії, та зменшенню паперової праці і загальної цифрової ідентифікації громадян. [6; 9] Але саме централізація породжує головний ризик. Інфраструктура створена для зручності, може бути використана і для контролю певних процесів пов'язаних з подальшим розподіленням влади завдяки президентським, парламентським чи місцевим виборам. Питання сем про те, хто саме контролює платформу та які данні збираються і як вони можуть бути застосовані, залишається відкритим.

Технологічний оптимізм, що характерне для ранніх етапів розвитку електронної демократії, дедалі частіше змінюється більш тверезими оцінками. Критики звертають увагу на кілька системних проблем, які ставлять під питання здатність цифрових платформ реально демократизувати політику.

Перше це ілюзія прямої участі. Кількість «кліків», підписів, або коментарів створює лише видимість масового залучення. Однак ця активність часто не конвертується в реальний вплив на рішення. Платформи можуть функціонувати в якості «демократичної декорації», влада отримує легітимізацію через демонстрацію відкритості, тоді як справжні важелі залишаються в руках тих самих еліт які іноді і займаються втіленням інноваційних форм комунікації, перетягуючи на себе авторитет «перш засновників» вільного суспільства.

Друга проблема це цифровий розрив. Хоча доступ до інтернету в розвинених країнах постійно зростає, цифрова нерівність не зникає, а здатна набувати нових форм. Вона стосується не тільки доступу до мережі, а також і цифрової грамотності, навичок пошуку та критичного оцінювання інформації. Як і у випадку з партисипаторними практиками, найактивнішими користувачами цифрових платформ залишаються молоді, освічені і урбанізовані громадяни, тоді як старші, менш освічені та сільські жителі лишаються поза цим процесом. [9].

Третя проблема в тім що цифрові платформи не є нейтральними інструментами. Вони створюються й контролюються або державою, або корпораціями, кожна з яких має власні інтереси. Державна платформа, якою б зручною вона не була, залишається інфраструктурою підконтрольною виконавчій владі, отже і потенційним інструментом не тільки участі, а також і нагляду. Корпоративні ж платформи «Facebook», «Twitter», «YouTube» функціонують за логікою прибутку, де не може бути чистого демократичного блага, алгоритми завжди посувають контент, який генерує більше реакцій, а це часто означає емоційно заряджені, спрощені, поляризуючи агітки обернуті у контент, що створює ідеальне середовище для популізму, та пост правди, від чого залишаються у виграші і корпорації і недоброчесні політичні сили. [34]

Шелдон Волін у своїй концепції «інкорпорованої демократії» пропонує корисну рамку для розуміння цих ризиків. Його теза про те що демократичні форму можуть зберігатися у той час як їхній зміс вихолощується на користь корпоративних чи бюрократичних інтересі. І в необхідній для нас в необхідній мірі описує саме небезпеку цифрової демократії без реального перерозподілу влади. [43]

Також нашої уваги заслуговує феномен «слактивізму», поверхневої цифрової активності що здатна тільки створити в людини відчуття причетності, не вимагаючи реальних зусиль. Це може бути zostавлена вповодбайка, підпис петиції, поширення посту, це все вимагає мінімум часу й енергії, але рідко призводить до якісної зміни глядача, не виховуючи в ньому політичну активність, через що відчутних політичних змін від різних політичних інтернет проєктів немає відчутних політичних змін. Психологічно «слактивізм» навіть шкідливий, він задовольняє потребу в участі, знімаючи напругу, яка могла б вилитися в більш дієві форми колективної дії. Виходить парадокс, чим більше ми «клікаємо», розповсюджуємо, тим менше ми реально впливаємо. Звісно буває різний тип контенту, і різний рівень замученості притаманний різним особам, але більшість популістських проєктів ґрунтується на вище описаній формі взаємодії.

У підсумку, цифрові платформи постають як «двосічний меч». Вони справді здатні знижувати бар'єри входу в політики, робити владні процеси прозорішими, надавати голос тим, хто раніше був витіснений на периферію. Але за певних умов вони ж перетворюються на інструмент ілюзорності участі, що легітимує наявний розподіл влади, не змінюючи при цьому ширших політичних і економічних структур, у які ці технології вбудовані. Або ж цифрова демократія без демократизації власності й влади приречена залишатися симулякром участі, технологічно просунутим корпоративним лобі і їх політичними проектами.

2.3. Громадянська самоорганізація та альтернативні форми прямої політичної участі.

Попередні підрозділи були призначені проаналізувати, що ані партисипаторні практики, ані цифрові платформи, попри весь їхній потенціал, не виходять за рамки тієї самої системи, кризу якої вони призначені подолати. Вони роблять представництво зручнішими, прозорішим, інклюзивними, але це все лише драпірування корінних проблем сучасної політики. Не ставиться питання фундаментального розподілу влади між тими хто володіє капіталом, і тими хто ним не володіє. Там часом існує інша традиція політичної думки й практики яка виходить із того що справжня демократія не можлива без демократизації економічної сфери. Саме цій традиції, від робітничого самоврядування, до сучасних горизонтальних рухів присвячено завершальний підрозділ нашого дослідження.

Одним із впливових напрямів, що поєднує ідею прямої участі з критикою капіталізму, є концепція партисипаторного соціалізму. Його ключову тезу можна сформулювати так. Якщо демократія обмежується лише політичною сферою, залишаючи економіку під владою приватного капіталу, то вона завжди буде неповною. Економічна нерівність, як ми вже неодноразово відзначали,

конвертується в нерівність політичного впливу. І жодні процедурні вдосконалення не здатні цього виправити. Логічним висновком із цієї тези стає вимога поширення принципів демократії на виробництві. Ті хто працює на виробництві повинні мати право брати участь в ухваленні рішень що стосуються його діяльності.

Керол Пейтмен, аналізуючи зв'язок між участю та демократією, підкреслювала що досвід участі не може обмежуватися лише політичною сферою. Якщо людина проводить велику частину дня в авторитарному середовищі, на заводі або в офісі, де її голос нічого не важить, вона навряд чи раптом стане активним і відповідальним громадянином, щойно переступить поріг виборчої дільниці. Демократія, за Пейтмен, мусить практикуватися щодня, зокрема й на робочому місці

Керол Пейтмен, аналізуючи зв'язок між участю та демократією, підкреслювала, що досвід участі не може обмежуватися лише політичною сферою. Якщо людина проводить більшу частину дня в авторитарному середовищі — на заводі, в офісі, де її голос нічого не важить, — вона навряд чи раптом стане активним і відповідальним громадянином, щойно переступить поріг виборчої дільниці. Демократія, за Пейтмен, мусить практикуватися щодня, зокрема й на робочому місці. *«Найважливішою сферою є промисловість; більшість людей проводить значну частину свого життя на роботі, а діяльність на робочому місці забезпечує навчання управлінню колективними справами, якому важко знайти аналог в інших сферах.»* [37, ст. 41]. Інакше вона лишається абстракцією, набором правил, які не мають жодного стосунку до реального життя.

Цю лінію поглиблюють дослідники Арчон Фанг та Ерік Олін РАйт, які досліджували моделі «уповноваженого партисипаторного врядування» (empowered participatory governance). Вони показують, що в низці випадків, від бразильського Порту-Алегрі, до кооперативів у Індійській Кералі, громадянам вдалося не просто отримати права голосу, а й реально вплинути на розподіл

ресурсів. Однак успіх цих експериментів щоразу залежав від того, чи вдалося демократизувати не лише процедури, а й саму структуру власності. [22] Іншими словами, поки капітал лишається в руках небагатьох і його концентрація є надзвичайною, участь більшості завжди буде обмеженою.

Ідея виробничої демократії, не є суто теоретичною конструкцією. Як пише «Міжнародний кооперативний ал'янс»(ICA)Кооперативний рух, що налічує понад мільярд працівників на більше трьох мільйонів кооперативів, що і є практичним втіленням ідеї керованого робітниками підприємства. На відміну від капіталістичних корпорацій, де рішення ухвалюються пропорційно до кількості акцій, у кооперативах діє принцип «одна людина – один голос». Це не означає що кооперативи автоматично розв'язують усі проблеми демократії. Але вони створюють інституційний простір, у якому економічна та політична участь перестають бути розділеними сферами й починають взаємно посилювати одна, одну.

Якщо партисипаторний соціалізм робить акцент на поступовому реформуванні інститутів, то синдикалістська традиція пропонує більш радикальний шлях. Її центральна ідея полягає в тому, що робітничі об'єднання: профспілки, виробничі ради, мають стати не простими представниками «тред юніоністських» тобто економічних інтересів, а осередками альтернативної влади, здатними з часом замінити собою державні інститути. Для синдикалізму, демократія – це не те що відбувається раз на кілька років на виборчій дільниці, або одиничні петиціях, це те що повинно відбуватися щодня на робочому місці, у цеху і на самоврядній громаді.

Девід Гербер, аналізуючи логіку горизонтальних рухів, від Оссиру Wall Street до площі Тахрір, звертає увагу на те, що їх об'єднує спільна риса, відмова від делегування влади професійним політикам напомість створення прямої, безпосередньої демократії. [23] Це не означає повної відсутності організації чи координації. Йдеться про інший тип організації. Мережевий тип що заснований на принципах автономії, добровільності та постійної ротації

ролей. Для Гербера такі рухи є не тільки епізодами протесту, а повноцінними середовищами де виробляються нові форми демократичного співжиття. Тобто учасники намагаються не тільки вимагати змін від влади, а самостійно винаходити ту форму демократію яку вважають доречною в масштабах сучасно суспільства.

Важливо зазначити, синдикалістська традиція не є чимось архаїчним похованим під уламками XX століття, іспанської революції і анархічного крила лівих сил представлених CNT-FAI. У різних частинах світу віж Аргентини, до Іспанії, від Греції до південної Кореї, ми спостерігаємо відродження інтересу до ідей робітничого самоврядування, хай і в нових, адаптованих до постіндустріальної форми економіки. Платформні кооперативи, спроби створити альтернативу Uber чи Amazon на засадах спільної власності. Рухи за демократизацію технологічних компаній, усе це свідчить про те, що синдикалістський імпульс не зник, а набрав сучасних форм не замінюючи своєї корінної суті щодо перерозподілу влади. Показовим прикладом тут є платформний кооператив The Drivers Cooperative у Нью-Йорку – сервіс поїздок, створений водіями як пряма відповідь на політику Uber та Lyft. На відміну від корпоративної моделі, де водії залишаються незалежними підрядниками без соціальних гарантій, у цьому кооперативі вони є співвласниками: прибутки розподіляються між членами, а ключові рішення ухвалюються за принципом «одна людина – один голос». У Європі подібну логіку втілює платформа Fairbnb.coop є альтернативою Airbnb, яка спрямовує частину доходів на підтримку місцевих громад, а не концентрує їх у руках інвесторів.

Ще одна відповідь на кризу представницької демократії є муніципалізм – політична стратегія, що робить свій опір на місто, як на основний простір демократизації. Її прихильники виходять із того що національний рівень надто забюрократизований, надто тісно пов'язаний із корпоративними інтересами, щоб стати майданчиком для справжньої демократичної трансформації. Натомість місто ближче до людини, зрозуміліше і більш відкрите

для експериментів. Саме в таких умовах вони прихильники муніципалізму пропонують будувати альтернативні інститути, які з часом зможуть конкурувати з централізованою державою.

Бенджамін Барбер, теоретик «сильної демократії» у своїх пізніх роботах прямо пов'язував майбутнє демократії з містом. Міста за теорію Барбера, є природнім простором для громадянської участі, тому що в них люди стикаються з конкретними, відчутними проблемами які вони можуть вирішити долучившись безпосередньо для їхнього розв'язування. [16] Муніципалістські рухи які виникли в останні роки на території Барселони, Мадриду, Неаполю та інших Європейських містах, намагаються втілити цю логіку на практиці. Вони створюють паралельні структури участі: громадянські платформи, районні ради та відкриті асамблеї.

Ландемор, розвиваючи ідею «відкритої демократії» пропонує ще один важливий аргумент на користь муніципалістського підходу. Вона показує, що на локальному рівні найлегше реалізувати принцип випадкового відбору представників, той самий що так добре демонстрував експеримент в ірландських асамблеях.. Коли йдеться про місто, а не країну, логістика стає простішою, а конкретика, та швидкість втілення ті чи інших рішень підвищується, згідно з рівнем обізнаністю громадян. [28] Муніципалізм, таким чином поєднує переваги локальності з радикальною демократичною амбіцією, пропонує змінювати не лише те як і на якому рівні ухвалюються рішення, а також і й те кому саме належить певний обсяг влади.

Однак ми не можемо оминути проблеми з якими неминуче зтикаються ці моделі. Перша і найочевидніша, це опір економічних еліт і державної бюрократії. Одна владна група чи структура не відмовиться від своїх привілеїв. Спроби запровадити робітниче самоврядування чи муніципалістські інститути щоразу наштовхуватимуться на потужну протидію від законодавчих обмежень, до прямого політичного й економічного тиску.

Друга проблема це масштабування, те що працює на рівні окремого кооперативу чи міста, не завжди вдається перенести на загальнонаціональний рівень. Координація між автономними одиницями, узгодження інтересів, розв'язання конфліктів, це все вимагає інституцій, які поки що лишаються предметом теоретичних розробок та дискусій, аніж практичних експериментів. Скептики слушно запитують, чи не призведе радикальна децентралізація до хаосу, а то й до нової форми авторитаризму на містах, завдяки послабленню центрального контролю та виграшу окремих економічних еліт чи популістських представників в такій новій формі демократії.

Третя проблема є в тім що навіть найширші спроби побудувати горизонтальну демократію часто стикатимуться з тим що можна назвати «тиранією без структурності»: коли формально лідері відсутні, але неформальна ієрархія все одно виникає на основі харизми, доступу до інформації, чи просто наявності вільного часу. Подолати таку пастку модна лише через свідоме проектування інституцій, які будуть унеможливлювати концентрацію влади та будуть забезпечувати безперервну ротацію, прозорість, а також підзвітність. І в цьому повинні допомогти сучасні технології у зв'язку із незалежними від крупних капіталів ЗМІ.

Попри всі ці виклики, сам факт існування таких моделей від кооперативів, до муніципалістських платформ уже є значущим показником. Вони показують що демократія не мусить обмежуватися вибором між двома лідируючими партіями на наступні п'ять років. Існує альтернатива, як і все неідеальна, але прогресивна на даному етапі історії. Ця альтернатива полягає в тому щоб демократизувати не політичну сферу в вакуумі, а економічну основу, від чого і піде формування нової політичної реальності в державі

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька узагальнювальних положень, які будуть підтверджувати вихідну гіпотезу. Криза представницької демократії є не тимчасовим забоем спровокованим хвилями геополітичних змін, а системним явищем, укоріненим у самій структурі капіталістичного суспільства. Відчуження громадян від політичних інститутів, що проявляється в суцільному падінні довіри до класичних партій, росту популізму, та ерозії публічної сфери є закономірним наслідком розриву між формальною політичною рівністю та реальною зростаючою економічною нерівністю.

Аналіз теоретичних моделей, здійснений у першому розділі, показав нам що ліберальна традиція від самого початку формувала представницьку демократію як систему, сумісну з капіталістичною економікою. Уже в Шумперта демократія перетворюється на ринок, де політики-підприємці конкурують за голоси виборців-споживачів, тоді як реальний зміст політики визначається не громадянами, а економічними елітами що реально спонсорують і наділяють політичною вагою партії їх політиків.

Ця логіка, як показали Макферсон, Пікетті та Волін не є випадковою девіацією окремих політичних систем, вона органічно випливає з поєднанням демократичної форми із капіталістичною суттю, тобто демократично-представницькою надбудовою і ліберально-капіталістичною базою. Де формальна рівність голосів мусить співіснувати з фактичною нерівністю впливу, і ця суперечність не може зникнути завдяки поверхневим змінам, вона буде і далі загострюватися в міру накопичення та концентрації капіталів.

Інституційний вимір кризи підтверджує цей діагноз. Вибори, які мали б забезпечувати ротацію влади, та підзвітність, дедалі частіше функціонують як ритуал легітимації наперед визначених кандидатів. Партії, що колись виражали інтереси конкретних соціальних груп, перетворюються на закриті корпорації, тісно зрощений з державою та капіталом. Парламенти, замість того щоб бути простором для зіткнення різних суспільних інтересів дедалі частіше стають майданчиками для узгодження корпоративних інтересів із мінімальним залученням громадськості. Феномен «обертових дверей», корпоративний лобізм та корупція в тих країнах, де лобізм не є законною формою впливу на партії та політиків. Загальна залежність виборчих компаній від великих донорів, усе це не окремі перекоси «неправильного капіталізму» чи менталітету, це нормальне функціонування системи в якій капітал має привілейований доступ до політичних рішень, завдяки яким він у подальшому зможе наростити темпу свого росту та концентрації.

Соціокультурний вимір кризи засвідчує, що громадяни чітко відчують цей розрив. Падіння довіри до інститутів, описане Рознваллоном і зафіксоване чисельними соціологічними дослідженнями та підсумками виборчих компаній, перетворює демократію на «негативну»: участь зводиться не до творення спільного блага, а до контролю, блокування, та покарання влади. Популізм, який часто сприймають як загрозу демократії, є її справжнім симптомом і він виникає там, де громадяни починають відчувати, що їхній голос більше не чути в коридорах влади. Проте як показують Левіцкі та Зіблатт,

популізм не може вилікувати хворобу, а лише здатен поглиблювати ерозію демократичних інститутів, замінюючи одну форму елітистського правління іншою, більш персоналізованою, та менш підзвітною. Пост правда зі свого боку, руйнує спільний інформаційний простір, без якого раціональна публічна дискусія неможлива, а отже і неможлива й демократія в будь-якому змістовному розумінню цього слова

Другий розділ роботи було присвячено аналізу тих альтернатив, що виникають в якості відповіді на окреслену кризу. Розгляд партисипаторних і деліберативних практик показав, що вони справі здатні частково компенсувати дефіцит участі, особливо на локальному рівні. Бюджети участі, громадянські асамблеї дорадчі опитування довели свою ефективність у питаннях підвищення прозорості влади, зниження корупції та формування більш поінформованого громадянства без використання пост-правди.. Однак і ці механізми мають системні обмеження: вони важко масштабуються на національний рівень, не завжди здатні забезпечити реальну інклюзивність і головне не ставлять під питання ту структуру власності, яка власне й продукує політичне відчуження.

Схожий висновок ми можемо зробити щодо цифрових платформ. Електронні петиції, онлайн-голосування, краудсорсингові проекти справді знижують бар'єри входу в політики й роблять владу прозоріше. Досвід нашої країни із «Дією» та бюджетами участі онлайн, так само як і міжнародні кейси на кшталт Decide Madrid чи ісландського краудсорсингу конституції, демонструють значний потенціал цифрових інструментів, Проте технологіях не є нейтральними, вони вбудовані в ті самі владні структури, які продукують відчуження. І якщо контроль над цифровою інфраструктурою зосереджений у руках державної бюрократії, або корпорацій, то «електронна демократія» легко перетворюється на «електронне адміністрування», зручне для влади, але марно, чи навіть шкідливо для громадян. Ілюзія участі, створювана «кліками», «репостами» та підписами, може виявитися ще небезпечнішою ніж відверте виключення. Вона задовольняє потребу в участі не даючи реального впливу.

Фінальний підрозділ роботи звертається до більш радикальних альтернатив, таких, які не намагаються полагодити представницьку систему зсередини, а пропонують якісно іншу модель відносин між громадянином, економікою та владою. Партисипаторний соціалізм, синдикалізм, та муніципалізм. Попри всі відмінності, між ними, вони об'єднанні спільною ідеєю, демократія не може бути повноцінною якщо вона обмежена лише політичною сферою. Якщо людина проводить велику частину дня в авторитарному середовищі, на роботі, де її голос нічого не важить, через що громадянин не стане активним елементом суспільства щойно переступивши поріг виборчої дільниці. Демократія має практикуватися щодня, і саме тому вона мусить бути поширеною на економічну сферу.

Кооперативний рух, робітниче самоврядування, горизонтальні протестні рухи, муніципалістські платформи, усе це приклади того як пряма може працювати на практиці. Вона не буде ідеалом бо буде стикатися щ величезним опором і внутрішніми суперечностями, набуде особливого місцевого характеру, на кшталт тих чи інших політичних течій із приставкою «національна специфіка» обґрунтованою унікальним становищем держави. Але вони принаймні вказують на головну проблему яку ми простежили через усю роботу. Поки існує структурна економічна нерівність, політична рівність залишатиметься фікцією. І навпаки, демократизація економіки, перехід до моделей, заснованих на спільній власності, та самоврядуванні здатна створити якісно інший фундамент, усунувши регресивні форми впливу на демократичну надбудову суспільства. На якому справжня політична демократія стане можливою.

Таким чином проведене дослідження підтверджує, що криза представницької демократії є не тимчасовою аномалією, а закономірним результатом внутрішньої суперечності між принципом рівного політичного громадянства а економічною нерівністю, що лежить в основі капіталістичної системи. Ані вдосконалення виборчих процедур, ані впровадження елементів

прямої участі, ані цифровізація політики нездатні подолати цю кореневу суперечність – вони можуть лише пом’якшити її симптоми. Справжнє подолання кризи вимагає поширення демократичних принципів на економічну сферу, демократизація власності, виробничого самоврядування, контролю громад над розподілом ресурсів. Саме в цьому напрямі, як показують проаналізовані в роботі теорії та практиці лежить шлях до демократії не як ритуалу а як способу суцільної зміни політичного життя з перспективою на подальші якісні перетворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Т. С. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. Політичне життя. 2019. № 1. С. 45–51.
2. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.
3. Демократія участі в умовах війни / за ред. О. В. Бабкіної. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2023. № 43. С. 14–21.
4. Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. 1108 с.
5. Зеленько Г. І. та ін. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
6. Клімушин П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

7. Костицька І. О. Проблеми подолання кризових елементів представницької демократії. Держава і право. 2010. Вип. 50. С. 146–152.
8. Лобан Г. Впровадження е-демократії в Україні: досвід, проблеми і перспективи розвитку : кваліф. робота. Львів : Український католицький університет, 2022. 78 с.
9. Мохова Ю. Л. Розвиток електронного урядування України в умовах цифрових перетворень : монографія. Київ : ВД «Освіта України», 2021. 434 с.
10. Нікітенко Л. О. Теоретико-правові засади партисипативної демократії: сучасний концепт : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 412 с.
11. Писаренко В. П. Впровадження партисипативного бюджету в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. С. 1–7.
12. Прядко Т. П. Криза демократії: аналіз і прогнозування у сучасному політичному дискурсі. Регіональні студії. 2025. № 30. С. 24–31.
13. Романюк А. Криза політичних партій України як результат і чинник кризи демократії. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. № 50. С. 158–166.
14. Ротар Н. Ю. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : монографія. Чернівці : Рута, 2007. 472 с.
15. Скороход О. П. Від класичних концепцій до цифрової епохи е-демократії. Політичне життя. 2025. № 1. С. 51–58.
16. Barber B. R. Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. Berkeley : University of California Press, 1984. 320 p.
17. Crouch C. Post-Democracy. Cambridge : Polity Press, 2004. 144 p.
18. Crouch C. Post-Democracy After the Crises. Cambridge : Polity Press, 2020. 187 p.
19. Dahl R. A. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven : Yale University Press, 1971. 257 p.
20. Dryzek J. S. Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations. Oxford : Oxford University Press, 2000. 195 p.

21. Dryzek J. S. *Foundations and Frontiers of Deliberative Governance*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 256 p.
22. Fung A., Wright E. O. *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. London : Verso, 2003. 312 p.
23. Graeber D. *The Democracy Project: A History, a Crisis, a Movement*. London : Allen Lane, 2013. 326 p.
24. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA : MIT Press, 1989. 301 p.
25. Held D. *Models of Democracy*. 3rd ed. Stanford : Stanford University Press, 2006. 408 p.
26. Held D. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford : Stanford University Press, 1995. 324 p.
27. Keane J. *The Life and Death of Democracy*. London : Simon & Schuster, 2009. 958 p.
28. Landemore H. *Open Democracy: Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century*. Princeton : Princeton University Press, 2020. 243 p.
29. Levitsky S., Ziblatt D. *How Democracies Die*. New York : Crown, 2018. 320 p.
30. Macpherson C. B. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford : Oxford University Press, 1977. 120 p.
31. Manin B. *The Principles of Representative Government*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 243 p.
32. Merkel W., Kneip S. (eds.). *Democracy and Crisis: Challenges in Turbulent Times*. Cham : Springer, 2018. 294 p.
33. Mouffe C. *Agonistics: Thinking the World Politically*. London : Verso, 2013. 224 p.
34. Mounk Y. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2018. 393 p.

35. Mudde C., Rovira Kaltwasser C. (eds.). Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy? Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 257 p.
36. Papadopoulos Y. Democracy in Crisis? Politics, Governance and Policy. New York : Palgrave Macmillan, 2013. 296 p.
37. Pateman C. Participation and Democratic Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. 122 p.
38. Piketty T. Capital and Ideology. Cambridge, MA : The Belknap Press of Harvard University Press, 2020. 1093 p.
39. Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p.
40. Rosanvallon P. Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 336 p.
41. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. 3rd ed. New York : Harper & Row, 1950. 431 p.
42. Urbinati N. Representative Democracy: Principles and Genealogy. Chicago : University of Chicago Press, 2006. 328 p.
43. Wolin S. S. Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism. Princeton : Princeton University Press, 2008. 356 p.
44. https://ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures?utm_source

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Влад Баранов

Співавтор:

Назва: КРИЗА ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПОШУК НОВИХ ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Науковий керівник: старший викладач Інна Проноза

Підрозділ: Кафедра політичних наук і права

Коефіцієнт подібності 1: 0.63%

Коефіцієнт подібності 2: 0%

Мікропробіли: 0

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Білі знаки: 0

Дата створення звіту: 2026-06-09 12:26:17.0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 32. ЗУ Про вищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Обґрунтування:

Дата

експерт